

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Віолета Городиська, викладач кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглядається цикл предметів художньо-естетичного напрямку, тісно пов'язаний з національно-історичним контекстом, в рамках якого формується творчий потенціал особистості, її прагнення, бажання, гуманістичне спрямування.

В умовах відродження національної освіти особливого значення набуває проблема естетичного виховання як нагальна. Зокрема на сучасному етапі спостерігається низький рівень культури, нівелювання естетичних цінностей. А в такому соціумі, де занедбуються естетичні норми, канони, не може формуватися естетична особистість. Тому підростаюче покоління зростає “безкультурним”, без відповідно сформованих якостей характеру.

Постановка проблеми. Сучасний освітньо-виховний простір щоразу висуває проблему забезпечення естетичного розвитку особистості як обов'язкового чинника гуманізації особистості, оволодіння нею необхідними фундаментальними, одвічними (національно-естетичними, релігійно-моральними, художньо-естетичними) цінностями, які повинні бути беззаперечним, домінуючим виховним полем формування молодого покоління, його естетичної культури тощо.

Залучення учнівської молоді до естетичного виховання, художньо-естетичної культури та мистецтва праці набувають особливого значення в сучасних умовах. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст.) визначає потребу забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості [4, 232]; концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури віддає пріоритетну роль у гуманізації школи естетичному вихованню, мовній і літературній освіті, образотворчому мистецтву і музиці, які дають змогу дітям краще пізнати себе і світ, людей і Всесвіт [6, 41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнопедагогічних проблем естетичного виховання особистості торкалися у своїх працях Т. Аболіна, З. Белоусова, І. Зязюн, О. Дем'янчук, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська та ін.

Питання естетичного виховання щоразу збільшує коло наукових інтересів багатьох українських науковців сучасності (І. Бех, А. Бойко, В. Бітаєв, В. Болгаріна, М. Євтух, С. Гончаренко, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Чепіль та Т. Цибар). Кожен із них пропонував різні підходи до розуміння естетичності. У своїй монографії В. Бітаєв, конкретизує потенційний розвиток естетичного виховання на гуманізацію особистості. Динаміка культурно-історичних процесів, які переживає людство, наголошує на естетичному вихованні як засобі гуманізації людини [2, 5].

Мета статті – виявити специфіку естетичного виховання змістом художньо-естетичних дисциплін у школах Західної України (кінець ХІХ – початок ХХ століття) з огляду на гуманістичну сутність особистості.

Виклад основного матеріалу. Ще починаючи з доби Відродження, ідея гуманізму проголошувала паритетність двох дисциплін: етики та естетики, перша (етика) з яких підмінювалася часто естетикою. Цієї думки в епоху Просвітництва притримувався, а навіть достатньо розширював засновник поняття “естетичного виховання” Ф. Шиллер, поєднуючи в одне єдине ціле інтелектуальні, моральні та естетичні виховні аспекти. Сучасний дослідник, професор О. Вишневський, стверджує, що “добро і краса завжди йдуть поруч. Краса – чинник конструктивний, вона несе добро” [3, 228]. Тому визнаємо двоєдиність виховного впливу: етики (панування добра над злом) та естетики (домінування краси над потворністю) як невід'ємний цілісний етико-естетичний процес гуманізації особистості. Адже сьогодні гостро постає питання естетичного виховання та формування його як окремої дисципліни у сучасних школах України.

Значний внесок у розвиток ідей естетичного виховання вклали українські мислителі В. Вер-

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

надський, Б. Грінченко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та ін. Вагомий вклад у розвиток ідей естетичного виховання зробили педагоги Західної України, зокрема, С. Балей, О. Барвінський, І. Бартошевський, Г. Врецьона, А. Крушельницький, О. Макарушка, К. Малицька, І. Ющишин, Я. Ярема, Л. Ясінчук (Галичина); М. Барановський, С. Воробкевич, І. Герасимович, І. Карбулицький, О. Попович, С. Смаль-Стоцький, Ю. Федькович (Буковина); М. Бращайко, А. Волошин, Л. Гайдукевич, А. Добрянський, О. Духнович, Н. Мураній, О. Павлович, І. Раковський, П. Світлик, Ю. Ставровський-Попрадов, Е. Фенчик, А. Штефан (Закарпаття).

Виховний потенціал шкільних дисциплін на західноукраїнських землях у кінці ХІХ – на початку ХХ століття був доволі вагомим. Так, у процесі вивчення рідної мови, природознавства, історії, географії відбувалося національно-патріотичне виховання, ціла низка дисциплін релігійного змісту сприяла релігійно-моральному вихованню. Надзвичайно велике виховне значення відводилося співам, образотворчому мистецтву та ручній праці, оскільки вони сприяли гуманізації особистості, розвитку її естетичної свідомості.

Тому за необхідне вважаємо розкриття найбільш актуального для усієї когорти учнівської молоді художньо-естетичного чинника та його безпосереднього впливу на гуманізацію особистості.

Вагомим фактором виховної діяльності учнів, що мав гуманістичне спрямування та відповідав національно-естетичному характеру освіти, західноукраїнські педагоги вважали надобов'язковий предмет співу.

Освітній та виховний потенціал цього предмету розглядали В. Барвінський у Галичині, Ю. Федькович у Буковині, І. Панькевич на Закарпатті [1, 13, 9] та інші талановиті педагогі-музиканти досліджуваного періоду. Естетичний потенціал співу педагоги вбачали у тому, що спів, який був притаманний тогочасним школам, а саме (церковний та хоровий) сприяв розвитку національно-естетичних, морально-релігійних почуттів у душі дитини. Основними засобами цього процесу є формування відчуття настрою пісні, у процесі якого розвивається життєрадісність душі. Саме завдяки їй впоюються та формуються національні, патріотичні, релігійні, етичні та естетичні почуття особистості.

Ще з давніх-давен засобом естетичного виховання був визнаний спів, тому у школах йому надавали особливого виховного значення. У його позитивному впливі на формування етичних та естетичних почуттів були переконані галицькі

учителі Г. Врецьона, М. Макух, О. Партицький; буковинські – С. Воробкевич, Ю. Федькович; закарпатські – А. Вахнянин, І. Панькевич та багато інших освітян.

У кінці ХІХ ст. у Галичині, за даними архівних даних, навчання співу мало релігійний характер. Теоретичний курс навчання у школі проводився тричі на тиждень, а практичні заняття учнів проходили у церквах та храмах з красивим церковним піснеспівом Служби Божої по неділях та Великих святах [14, 25].

В австро-угорський період (кінець ХІХ століття) урокам співу в школах Закарпаття приділялося значно менше уваги, ніж на теренах Галичини та Буковини, про це свідчить аналіз педагогічних праць, статей, звітів тощо. Відтак обмаль часу відводилося на церковний і хоровий спів. Хоча, на думку галицького педагога О. Партицького, саме церковний спів – перший і основний засіб розвитку естетичного виховання у молоді. На його переконання, церковний спів – це найкраща молитва для людини й добра основа освіченості, гуманізму та моральності, “позаякь на притомних впливає висшою силою и пориває душу слухача вь надземний світь далекий” [11, 15]. Тому школа повинна плекати не лише народний, а й церковний спів.

У той час найкращим композитором і знавцем народної музики був професор А. Вахнянин, який збирав і упорядковував пісні, передаючи їх до народних шкіл Закарпаття. Співанки, які входили до “Читанки для 3 кл. шкіл народних”, вміщували пісні національного та релігійного змісту: “До ластовочки”, “Згода”, “Пісня о збожю” (гагілка), “Боже зь неба високого”, “Дай нам Боже добрий чась”, “Пісня обжинна” та ін. До них автор застосовував народну поезію взятую зі “співанників” буковинських освітян – Ю. Федьковича та С. Воробкевича [11, 15].

На початку ХХ ст. у школах західноукраїнських земель учнівську молодь знайомили з різними жанрами пісень: історичними, релігійними, побутовими, обрядовими та ін. У всіх типах шкіл основними та найбільш поширеними були обрядові, до яких відносили колядки, щедрівки, веснянки, гаївки. Принагідно зазначимо, що за допомогою вивчення обрядових пісень в учнів закладалися національно-естетичні почуття, в яких розкривалася душа, почуття, горе і радість. Так, у педагогічному часописі “Учитель”, закарпатський педагог Іван Панькевич писав, що: “Пісня, се душа нашого народу, котрої ніхто не могь убити, ні Мадяр на Підкарпаттю, ні Поляк в Галичині, ні Москаль на Україні. Вона врятувала наш народ від національної загибелі, і допомогла йому відро-

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

дитися на літературному полі, збагачуючись багатьма народними мотивами...[10, 12]. Відтак у народних школах Західної України педагоги намагалися навчати лише тих пісень, зміст яких характеризував красу рідної Батьківщини, природи, літератури та мистецтва. Перед уроками співів стояла мета навчити насолоджуватися милозвучністю пісні, полюбити чистоту звучання, за допомогою чого учні досягнуть внутрішньої рівноваги і гармонії та будуть прагнути до вищих ідеалів – естетичних.

Отже, виховний потенціал змісту уроків співу передбачав естетичний розвиток дитини, а саме сприяв формуванню естетичних почуттів, культури співу, артистизму, внутрішньої вихованості та гуманізації особистості.

У західноукраїнських школах, серед шкільних дисциплін, спрямованих на формування естетичних цінностей та їх вплив на гуманізацію особистості, вагоме місце відводилося *образотворчому мистецтву*.

Значення образотворчого мистецтва (малювання) полягало у тому, що на цих уроках зароджувалися естетичний задум, естетичне хвилювання. Педагоги, створюючи засобами зору й руки відповідні композиції, пропонували практично виконати їх учням. У будь-які естетичні композиції, наприклад, флори і фауни, вчителі прагнули вмістити якомога більше ідей краси та формували ідею гуманізму, адже все, що є виконанням інфантильним, щирим, означає добрим, красивим, тому благотворно впливає на розвиток гуманної особистості. Образотворче мистецтво – важливий та життєво необхідний фактор у процесі емоційно-піднесеного стану особистості, що впливає на формування незабутніх естетичних вражень та розвиває естетичний смак, естетичні почуття краси, прекрасного тощо.

Характеризуючи навчальний план Коломийської народної школи, бачимо, що ще у 1875 році для 1 – 2 року навчання вчителі до предмету “малювання” висували такі вимоги: навчитися малювати фігури різних форм; для 3 – 4 року – вміти змальовувати малюнки з таблиці; для 5 – 6 року – малювати будь-які взірці у поєднанні з геометричними рисунками, а дівчат, окрім цього, навчали виконанню жіночих ручних робіт [8, 231].

У цьому контексті педагоги переймалися питанням методики викладання образотворчого мистецтва. Вони ставили перед собою триєдину мету:

- 1) розвивати здібності та спритність у малюванні;
- 2) удосконалювати руку й зорову пам’ять, уяву, фантазію;
- 3) впливати на розвиток естетичних почуттів

(краси, прекрасного та вчитися розрізняти їх антипод – потворне, нище), навчити підбору фарб та естетичної гармонії, прививати любов до оточуючих предметів, вміючи їх “красно и гармонійно устроювати” [5, 34 – 35]. Педагог підкреслював, що саме зі шкільних лав учнів потрібно знайомити зі стилізацією, орнаментами, їх витворами, а передусім, з народними орнаментами та мотивами. Тому велику роль у школах відігравало малювання “прикрашаюче”, завдяки якому розвивалася у дитини повага та любов до народного мистецтва. Адже шляхом образотворчого мистецтва відкривається естетично прекрасне мистецтво, здатність учня виражати у зовнішніх символах свій внутрішній зміст, результати своїх особистих спостережень у багатій природі та різних галузях мистецтва та науки.

Нові навчальні плани на теренах Західної України у всіх типах шкіл передбачали, що навчання образотворчого мистецтва (малювання) сприятиме розвитку здатності висловлювати свої думки на власних малюнках, вміння змальовувати будь-які природні витвори, зображати природно та просто розмаїті предмети тощо. Однією з характерних особливостей цієї дисципліни було застосування методу наочності для запам’ятовування малюнків та формування вміння їх практично відтворювати, наприклад, змалювати конкретну пору року з усіма її відтінками: осінь – збір врожаю; зима – зображення снігової баби; весна – вирощування квітів, літо – відпочинок (біля озера, річки та ін.). Отже, заняття з образотворчого мистецтва не лише впливали на розвиток естетичних почуттів, а й підносили душу, думки дитини в галузь краси, ідеальної творчості, облагороджували, допомагали формувати естетичні погляди щодо звичаїв, традицій свого краю.

Отже, предмет образотворчого мистецтва (малювання) має велику естетичну цінність, сприяє вираженню духовної сутності учня, його гуманного начала, формуванню естетичної досконалості тощо.

Одним зі шляхів становлення естетичності школяра педагоги вважали *уроки ручної праці*. Метою цієї дисципліни вважали розвиток розуму, пам’яті, фантазії, уяви, логічного мислення, вироблення терплячості, порядку, чистоти, волі та самостійного інтересу до праці, внаслідок чого формуються естетичні почуття й смаки.

На жаль, предмет ручна праця в австрійський період на закарпатських землях не існував офіційно взагалі та й не було виділено часу на його проведення. І якщо й пропонувалося вивчення його окремих аспектів, то призначалося це на час, коли йшли інші навчальні дисципліни або виконували-

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЦИКЛ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

ся як домашнє завдання. Це турбувало не лише учнів, а й педагогів-учителів того краю.

Питання самостійності предмету “Ручна праця” (“Ручні роботи”) піднялося лише у міжвоєнний період. Вже у 1920 році у Празі на з’їзді чеських учителів було проведено питання про потребу внесення до навчально-виховного процесу предмету ручна праця як обов’язкового з викладанням по 2 – 4 години тижнево. Як відзначав закарпатський педагог М. Розгонь, цей предмет так само важливий, як географія, природознавство та ін. предмети в школі [12, 269]. Важливими та життєво необхідними були жіночі та чоловічі ручні роботи. На думку Ю. Крупи, чоловічі та жіночі ручні роботи мають однаково важливе значення для учнівської молоді, тому, що сприяють розвитку, прищеплюють елементи краси та відзначаються практичністю [7, 72]. Практичні заняття з ручної праці застосовували до всіх шкільних дисциплін. Виготовлялися вироби з дерева, гілок, соломки, пір’я, різноманітних плодів та паперу, а також глини. Цей предмет дозволяв учням пізнавати красу виготовлення предметів та підпорядковувати нижчі цілі – вищим. Кінцевий результат праці був радістю, вінцем роботи та створював естетичне бажання на майбутнє творити, ліпити..., про що зазначав галицький педагог К. Чайківський [15, 18]. Відтак будь-який виріб у школі мав відповідати поставленій меті, а саме: містити зовнішню форму, пропорційність, естетичну, смак і чистоту.

Теоретико-практична спрямованість дисципліни “Ручна праця” розвивала естетичні потреби, смаки учнів, прищеплювала любов до праці та утверджувала національну культуру.

Художньо-естетичний цикл предметів передбачав виховання у молоді естетичного світосприйняття, любові до краси як необхідної домінанти, утвердження національно-культурних, художньо-естетичних чинників життєтворчості та життєдіяльності особистості, розуміння важливості естетичного компонента в освітньому просторі.

Таким чином, викладене вище дає можливість стверджувати про паритетність (етико-естетичних якостей характеру) художньо-естетичного циклу предметів того часу, які у сучасних умовах повинні бути основним важелем розвитку гуманізації естетичного виховання особистості та культуровідповідності.

Висновки. Отже, сучасний підхід до проблеми естетичного виховання передбачає активне залучення всієї когорти учнівської молоді до оновлення художньо-естетичного циклу предметів, що сприятиме комплексному розвитку естетичної культури. Теоретико-практична спрямованість

естетичного виховання виступає основним чинником гуманізації особистості.

Перспективними напрямками дослідження є питання подальшої художньо-естетичної діяльності учнів у позашкільних та культурно-освітніх закладах, естетичне виховання майбутніх вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах України.

1. Барвінський В. Колядки і щедрівки: На фортеп’яно з підложеним текстом. – Львів: Вид. Муз. Т-ва ім. М. Лисенка: Б. р. – 24 с.

2. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи: Монографія. – К.: ДАККІМ, 2003. – 232 с.

3. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. – Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.

4. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). // Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 3. – 943 с.

5. Кваковский В. Уваги про наукованє дакотрих предметов в горож. школі // Учитель. – Ужгород, 1923. – Р. 4. – Ч. 2. – С. 34 – 36.

6. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Науково-практичний журнал. Педагогічна думка. – Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2001. – № 4. – С. 41.

7. Крупа Ю. Ручні роботи в школі і их значіння в душевном розвою дітей // Учитель. – Ужгород, 1924. – Р. 5. – Ч. 5 – 6. – С. 70 – 73.

8. Н. Н. О науці рисунковъ в народной школі // Народна школа. – Газета для учителів и приятелів школи. – Коломия, 1875. – Ч. 15. – Т. 1. – Відп. ред. Иларіонъ Шушковскій. – С. 231 – 233.

9. Панькевич І. Великодні ігри й пісні Закарпаття. – Львів, 1929. – 22 с.

10. Панькевич І. Колядки и щедрівки // Учитель. – Ужгород, 1920. – Р. 1. – Ч. 1 і 2. – С. 12 – 16.

11. Партицький О. Гдещо о співі в народной школі // Газета Школьна. – Львовь, 1875. – Р. 1. – Ч. 2. – С. 15.

12. Розгонь М. Школьна виставка севлюшкого округа на краєвой виставі // Учитель, Ужгород, 1925. – Р. 6. – Ч. 9 – 10. – С. 268 – 269.

13. Федькович Ю. Співаник для господарських діточок. – Відень, 1869. – Р. 1. – 8 с.

14. ЦДІА у Львові. Ф. 178, оп. 1, спр. 80 на 34 арк., знах. на арк. 25.

15. Чайківський К. Ручні роботи // Наша школа. – Львів, 1910. – Р. 2. – Кн. 1. – С. 18.